

KISFALUDY SÁNDOR MINT DRÁMAKÖLTŐ.

(Első közlemény.)

Ha Kisfaludy Sándorra gondolunk, nem egy ifjú, lelkes költő ideális képe tűnik fel emlékezetünkben, bár dallamos, szerelmes verseit nagyon jól ismerjük, hanem egy meglett férfi komoly arcza lebeg előttünk. Magas, katonás tartású férfi alakját látjuk zsinóros, prémes magyar öltözetben. Egy rég letűnt kornak magyarja áll itt előttünk; képviselője egy régi világnak, melynek ma nyoma sincs, melynek, ha történetét ismerjük is, de lelki és társadalmi életét alig tudnánk elképzelni ő nélküle, mert szívén keresztül pillantunk be a kor érzelmeibe, gondolatai mutatják a kor felfogását, lelkesedése a kor hangulatát, beszédében az akkori magyarok hangja csendül fülünkbe. De Kisfaludy nemcsak emberi és írói jellemével feltűntetője korának, hanem a műveiben rajzolt alakokkal és azzal az élettel is, mely munkáiban megelevenedik előttünk.

Kisfaludy Sándor irodalmi működése Magyarország egyik legszomorúbb korára esik. — II. József erőszakos reformjai felébresztették a nemzetet, a reakció egész erejével kitört; a koronát visszahozták, Pozsonyban ekkor az ifjú Kisfaludy is részt vett az ünnepségekben, az egész ország lelkesedéstől visszhangzott. A nemeség az 1790/91-iki országgyűlésen a maga konzervatív álláspontját erősítette meg, a régi alkotmány szilárdítását követelte II. József reformjainak ellentétékeképen. Zajos és lelkes országgyűlés volt ez. De a lelkes hangulat nem tartott sokáig: a francia háborúk nagyon megviselték az országot, a nemzet gazdaságilag a romlás szélén állott. A francia háború végeztével, Ferencz király idejében, a szent szövetség abszolutisztikus uralma nehezedett Magyarországra is. Országgyűlést, még csak megyegyűlést sem hívtak össze. Metternich adót és újonczot a nemzet akarata nélkül rótt ki és szedett be. Ferencz király alapjában véve nem volt kegyetlen uralkodó, de teljesen elfoglalták őt háborúi, nem sokat törődött azzal, hogy jogos vagy jogtalan úton szerzik-e a katonát és pénzt. A vámosokat felemelték, a behozatali cikkek roppant drágák voltak,

ellenben az ország sem gabonát, sem gyapjút vagy marhát külföldre nem szállíthatott, és, bár hazánk nem volt szegény, a pénzhány mégis rendkívüli volt. 1815 után még természeti csapások: rossz termés, járvány is járult a rettenetes helyzet rosszabbításához. De nemcsak gazdaságilag, hanem szellemileg is a legmélyebb süllyedés mutatkozik: a cenzura minden szabadabb gondolat kinyomatását megakadályozta, a kémkedés pedig a merészebb szónak a kimondását lehetetlenné tette. Természetes tehát, hogy az előkelők külföldre mentek, hol mégis szórakozást találtak; kimenekültek ebből a szomorú országból, hol mindenütt elégedetlenség, kétségbeesés tükröződött az arcokon. A középnemesség falusi birtokaira vonult vissza, ott élt szomszédai és rokonsága körében elzárt életet, nem törődve többé a közügyekkel. A polgárság minden jelentőségét elvesztette, a jobbagyság pedig elnyomva, elszegényedve, a középnemesekhez hasonlóan, csak a szántásnak, vetésnek élt.

Ilyen állapotban volt Magyarország akkor, mikor Kisfaludy Sándor is a maga igaz hazafias szíve sugallatára oda állt az írók sorába, hogy vigasztalja, buzdítsa a nemzetet. Kisfaludy Sándor mindenekelőtt a magyar nyelv érdekében küzdött; mindig hangsúlyozza s valahányszor csak alkalma nyílik rá, mindig kiemeli, hogy »nyelvében él a nemzet«. A színpadot is ilyen nemzeti nyelverterjesztő s ápoló intézménynek tekinti, azért iparkodik elősegíteni a színház ügyét egyrészt színdarabjaival, másrészt avval, hogy egy állandó menedékhelyet akar létesíteni kóborló, rettenetes nyomorban ide-oda vándorló színészeinknek. Színdarabjaival nem lendített a magyar Thália ügyén, bár ennek oka nem tisztán az, hogy Kisfaludy nem volt drámaírói tehetség, hanem az, hogy darabjai későn jelentek meg, nem keletkezési idejükben. Másik törekvését a balatonfüredi színház létrehozásában siker koronázta, ez volt a legelső állandó lakhelye a magyar színészetnek a tulajdonképeni Magyarországon Erdélylyel szemben. — A Himfi-dalok lelkes ifjú költője hazatérve külföldi katonáskodása után, itt Magyarországon komoly, erős akaratú, egyenes lelkű hazafivá lett, de öregebb korában visszavonult, ott rágódott az ő büszke önérzétes s nagyon érzékeny lelkén a csalódás, a mellőzés, a megbántás érzete s ezt csak az Akadémia méltányos bánásmódja enyhítette némiképen.

Kisfaludy első irodalmi fellépései után azonban egy újabb kor szellője csap a magyar élet szélcsendjébe. Az őszinte, de szűk látókörű, lelkesedő maradiság után egy újabb világ kezd kibontakozni a régi korhadó állapotokból. Az újabb áramlatok megindítója és vezetője Széchenyi István. Kisfaludy átélte az átalakulás korszakát, de nem csatlakozott az újabb irányhoz, megmaradt a régi, megszokott élet mellett. Kisfaludy konzervatív volt, de korántsem olyan mértékben, mint ezt feltüntetni szokták. Kisfaludy magyar volt első sorban, csak azután nemes. Ez a tüzes hazafi-

ság és fájának, a nemességnek, kiolthatatlan szeretete okozza azt, hogy a Szerelmeknek érzékeny szívű dalosát mi mégis a tősgyökeres magyar nemes képében képzeljük el.

Kisfaludy ifjú korában, pozsonyi tartózkodása idejében írta első drámai kísérleteit, ezután nemsokára Bécsbe került a városi élet zajába s irodalmi munkásságra nem igen gondolt. Fogsága idején azonban verselni kezdett és Szerelmeivel, később Regéivel legolvasottabb, legnépszerűbb költője lett az akkori Magyarországnak. Ekkor, már túl első ifjúságán, a dráma felé fordul ismét. — Ha Kisfaludyt tehát, mint drámaköltőt el akarjuk képzelni, képzeljünk el egy javakorbeli nemes urat az ő régi szülőházában, a hol boldogan élt feleségével, szívében nincs már égő szenvedély, vágy, hiszen elérte azt, a mi után ifjú éveiben epekedett: felesége lett az imádott leány. Ez a heves, érzékeny, roppant komoly s méltóságát mindig megőrizni törekvő nemes úr nem elégszik meg gazdagsága pontos rendbentartásával, hanem figyelemmel kíséri a megyei politikai eseményeket s az irodalom fejlődését is, hiszen ő mind-ezekben kiváló szerepet játszik. Táblabíró, nagy hazafi és Himfi szerelmeinek költője. S a meglett férfi rendkívül büszke ifjúsága ezen gyümölcseire. Fáj neki minden szó, a mit ellene mondanak, a mit benne kifogásolnak, azt mind nagyon a szívére veszi s haragszik azokra, akik bonczolgatják műveit. De vajjon ő, mint férfi, elmaradjon-e ifjúsága mögött? Nem. De érzi, hogy szerelmet már nem énekelhet. Lelke tele van hazafiúi gondokkal: mi lesz a nemzetből? Alkotmányát nem tartják tiszteletben s a nemzet a közelgő veszélyt nem is veszi észre, sőt gondtalanul még nyelvet sem ápolja, ha pedig nyelve elvész, mi fogja fenntartani? Vitézség, bátorság kivesztek lelkéből, óh, hol vannak a régi magyarok, ezeket kell a nemzet elé állítani, hogy lelkesüljenek, ragaszkodjanak a régi hagyományokhoz, hogy azt a nyelvet ápolják, melyet ezek a nagy ősök beszéltek. És a haragos bánat elfogja ennek a heves férfiúnak szívét, elhatározza, hogy példányképpül odaállít a magyarok elé egy nagy hazafit, de nem a regék édesbús hangján, hanem úgy, mintha élne, mintha beszélne, hadd hallják az elfajult utódok ősük hatalmas hangját, lássák, hogyan állta meg helyét az ármány és cselvetés, gyűlölködés közepette.

Kisfaludy elhatározta tehát, hogy drámát ír, drámát, hogy segítsen a színház ügyén; s mert vonzotta ez az új, divatos műfaj. — Eddig a szerelem volt műsája, most a hazafiság lesz az. És az korának felfogásával van kapcsolatban, mely nyelvművelő, hazafias intézménynek tartotta a színházat. Kisfaludy Sándor darabjait általában nem is szabad pusztán eszthetikai szempontból megítélni, bele kell őket helyezni azok közé a viszonyok közé, melyek között keletkeztek. Kisfaludy 1808-ban gondolt először drámaírásra, nézzük most, milyen állapotok uralkodtak ekkor nálunk a színház körül és a színi irodalomban.

Nálunk a színi irodalom előbb indult meg, mint a színészet és ennek oka kedvezőtlen politikai és gazdasági viszonyainkban volt. A külföldön megindult drámairodalom utánzásra készítette íróinkat, kiket azonban nemcsak ez, hanem hazafias cél is lelkesített; a magyar nyelv művelése volt főcéljuk, mint ezt Bessenyei és azután a drámafordítók, Teleki, Zechenter is kifejezik. De a színészet csak lassan indult meg, s midőn már virágzásnak indult volna, a Martinovics féle összeesküvés elfojtása 1794-ben teljesen lerontotta a közönség kedvét s megfosztotta a színészetet két lelkes pártfogójától és írójától, Kazinczytól és Szentjóbittól. — A pesti társulat szétoszlott, elszegényedett nyomorgó színészek kóboroltak ugyan városról városra s ezeket csak Wesselényi Miklós támogatásával tudta összegyűjteni Kocsi Patkó János Kolozsvárott, honnan 1806-ban indul egy csoport ismét Pestre, az ország középpontjába. — A színészet hanyatlásának két oka volt: az egyik az anyagi szegénység és pénzhiány, a másik, a szellemi szükség, vagyis hiány jó darabokban. A hazafias lelkesedés mindkettőn segíteni iparkodik, többen akadtak mégis azok, kik az utóbbin akartak segíteni. Mindenütt akadnak írók, kik vagy eredeti, de leginkább átdolgozott darabokat szolgáltatnak a színészetnek, de ezek irodalmi beccsel alig bírnak, nyelvük, melynek simításáról, fejlesztéséről annyit beszélnek, nem szép, nem kifejező s belső értékük, még ennél is kisebb. Nincs fogalmuk ezeknek az íróknak a dráma mivoltáról, cselekmény sincs sokszor ezekben a darabokban, vagy ha van, a rémségesnek hosszú sorozata az, jellemről szó nincs, bonyodalom, ha van, úgy indokolatlan. Az izlés rendkívül fejletlen volt s nemcsak ekkor, hanem még jóval később is, legszebbnek tartották a drámát akkor, ha kimenetele olyan váratlan volt, hogy a néző vagy olvasó arra nem is gondolt. A jellemek épenséggel nem magyarosak, de a személyek ruházata az s ha néhány lelkesítő szót mondanak a nemzet nagyságáról, mindenki talpig magyaroknak tartja őket. — Ilyen volt a színészet és drámairodalom ügye akkor, mikor Kisfaludy Sándor szintén sorompóba állt, hogy a nyomorúságos theatromi állapotokon segítsen. Ő is égő lelkesedéssel, igazi hazafiúi érzéssel fog drámájához, de sajnos, ez nem pótolhatta hiányos dramaturgiai ismereteit. Kisfaludy is csak azt érezte jellemzőnek a drámában, hogy nem a költő mondja el személyeinek tetteit és érzelmeit, hanem a háttérben marad, a személyek beszélnek, de hogy cselekedniök is kell, ezt nem érezte.

Úgy képzelem, hogy Kisfaludy körülbelül abban a sorrendben írhatta darabjait, mint a milyen sorrendben én tárgyalom, azzal a különbséggel, hogy a Bánk tervezete még a Hunyadi János elé esik. Hunyadi János hosszadalmasságát, drámaiatlanságát kortársai is szemére vetették, ez után Kún Lászlót írja meg, mely nem olyan hosszú s benne a drámaiasságnak Zongor esetében több csíráját látjuk, mint az egész Hunyadiban. Ezután

talán Bánkot írja meg, a legdrámaibbat történeti darabjai közt. Majd átmenetképen nemesházi rajzolataihoz az Emberszívnek örvényeit írja, majd egészen a jelenkor felé fordul s keletkeznek nemesházi rajzolatai és egyetlen vígjátéka: Az elmés özvegy. A drámaiság szempontjából is körülbelül így állíthatnánk sorba a darabokat. Külső bizonyítékunk is van. Hunyadi 1816-ban jelent meg, Kún László és Bánk 1820-ban készen állottak. A Dárday házat 1819 végén és húsz elején írhatta Kisfaludy Károly Kérők-je hatása alatt. A lelkes magyar leány rokon a Dárday házzal, valószínű azonban, hogy még a Dárday ház előtt keletkezett, erre mutat az insurrectió alkalmazása háttér gyanánt s a sok lelkes beszéd, mely Kisfaludy régebbi darabjainak s az Emberszívnek örvényeinek is jellemzője. — Kisfaludy érdeklődésünket a történeti darabokban épen nem tudja lekötni, az Emberszív már igen, a nemesházi rajzolatok pedig egészen kellemes olvasmányok. Jelentőség tekintetében első helyen állnak Kisfaludy nemesházi rajzolatai, melyekkel a magyar társadalmi dráma megalapítója lett. Mi azonban időrendben tárgyaljuk, hogy a fejlődés világosan szemünk előtt álljon.

Említettük, hogy Kisfaludy Pozsonyban, mint 19 éves ifjú drámai kísérleteket tett, ezek voltak egyszersmind első próbálkozásai is. Ebből az időből egy darabja s egy töredéke maradt fenn. 1. »Seneca tragédiája« 3 felvonásban 2. »Ulysszes és Penelope«. Még egy darabja volt »A Testvérgyilkosság« címmel, ezt abból következtetjük, hogy Senecájához írt előszavában ezt mondja: »Ha a kemény krisistől retteg nem kelletik, tehát Ulysszes és Penelope«, »A Testvérgyilkosság« tragédiáim is színre verődnek«. Testvérgyilkossága azonban nyom nélkül elveszett. — Kisfaludy Sándor pozsonyi tartózkodása alatt baráti viszonyba került a papnővelde lelkes ifjúságával, ezeknek a példája buzdította őt a drámaírásra és az, hogy gyakran eljárt a színházba, de nem »a krajczáros deszka Teátromba«, melyet erkölcsrontónak nevez, hanem a német színházba, hol Goethét, Schillert, Ifflandot, Kotzebuet és Professor Wágnert játszották. A »Két szerető szívnek történetében« (6. köt. 531. l.) azt írja: »Szerettem a Theatromot, a' hol némelly Tragédiák úgy felbizgatták érzésimet, hogy magamon kívül ragadtattam.« A nagy és szép lelkeket hangzatosan dicsőítő, érzelmes darabok ragadták meg figyelmét. Épen ilyen darab volt Kleist Ewald: Seneca-ja, melyet Kisfaludy 1791-ben magyarra is fordított a prózai eredetiből, mint ezt Lehr Vilmos a Phil. Közl. 1890. évf. 489 l. bebizonyította. Kisfaludy azonban alexandrinusokba foglalta a darabot. A munka hibái Kleisté-i, Kisfaludyra csak az jellemző, hogy épen ez a darab lelkesítette, arra, hogy lefordítsa. Seneca jelleme úgy, a mint azt Kleist elének állítja, teljességgel drámaiatlan, Seneca sorsa szánalmat kelthet bennünk, de tragikai özszeütközésről szó sem lehet: de Seneca ártatlanul szenvedett, épen ezért volt a kor nézete szerint drámai hős. Kis-

faludy még később is ezt a felfogást vallotta, mint ezt Hunyadi-jánál látni fogjuk. A szónokias, terjengős, érzelmes előadás is Kleist sajátosága, Kisfaludy ezt is magáévá tette s még később is alkalmazza.

Senecánál kezdetlegesebb az Uliszszes és Penelope, melynek írására Bessenyei Györgynek olvasása tüzelte (Két sz. szív t. 6. k. 533. l.) Az ifjú ugyanis »nappal Verböczyt tartván előtte, éjjel magyar könyveket olvasott és azon téiben (1792) két szomorú játékot írt többnyire éjjel«. (Önéletrajz 7. k. 384. l.) Így született tehát ez a darab, melynek »Foglalattya igaz, hív, meghajthatatlan Szerelem volt«. (Két sz. szív t. 6. k. 533. l.) A III. felvonás vége és a IV-nek egyes részei maradtak ránk. — Uliszszes visszatért Ithakába s szeretné visszavívni birtokát a kérőktől és Telemachust is megakarja menteni. Tyndarus által hamvedret szerez magának, melyet a IV. felvonásban azután mint Uliszszes hamvait, egy levél kíséretében átad Penelopénak, ki erre kétségbeesésében meg akarja magát ölni. Uliszszes azonban kicsavarja kezéből a gyilkot. Penelope elhatározza, hogy ünnepélyesen temetteti el férje hamvait, azután fog ő maga is meghalni. Ez a IV. felvonás első és második jelenete. A hetedikben a nép felzendül, a kapitány el akarja hurrázni Uliszszeszt, de ez valamit akar mondani Uliszszesről, erre elbocsátja őt, Uliszszes pedig mérget ad a halálra elszánt Penelopénak, mert ezt neki férje küldte, hogy akkor használja, mikor a végső szükségben van. Egy gyűrűvel bizonyítja, hogy igazat mond. Penelope pedig épen öngyilkosságot készül elkövetni, ekkor a darab félbeszakad. — Nem tudjuk elképzelni, milyen lehetett a darab vége, mert meséje, mint látjuk, a hagyománytól teljesen eltér. — Angyal Dávid azt gondolja, hogy ez is fordítás; talán valami latin munka után dolgozott Kisfaludy, mert a pozsonyi barátai is »bizonyos Deák kézírásból magyarosították« drámáikat. (K. S. életrajza 8. k. 709. l.) — A mennyire a töredék mutatja, roppant kezdetleges lehetett ez a munka; a dialógus nem kifejező, szertelen és zavaros. (V. ö. XVII. évf. 429. l. Vizsota Gy. cikkét.)

A harmadik tragédiának csak a címét ismerjük: »Testvérgyilkosság.« Angyal Dávid azt következteti, hogy fordítása vagy utánzása akart lenni Leisewitz »Julius von Tarent«-jének, vagy inkább Klinger »Zwillinge« című véres tragédiájának. (8. kötet 709. lap.)

Ezek Kisfaludy ifjúkori darabjai. Mit látunk ezekben jellemzőt a későbbi drámáiróra nézve? Mindenesetre legjellemzőbb a dráma mivoltának nem ismerése, az érzelmes szónokias hang s a könnyen áradó szavak. — Kisfaludy a színre akarta hozni ezen kísérleteit, de nem sikerült neki, talán a »krisis« = kritika miatt. Későbbi darabjait is mindig könyvalakban bocsátotta közre s később már egyáltalán nem is gondolt arra, hogy elő is adják darabjait. — Meg kell említenem még azt, hogy ezek a kísérle-

tek abban a tekintetben is idegen minták bélyegét viselik magukon, hogy a hazafiságnak nyoma sincs bennök. — Hosszú idő telt el (17 év) midőn Kisfaludy ismét a dráma felé fordul, ezalatt költővé és férfivá lett.

Kisfaludy Sándor 1808-ban gondolt ismét a drámaíráásra, látjuk ezt Bacsányinak szóló 1808 aug. 6-án írott leveléből, melyben azt mondja, hogy látván, »a' magyar színjátszó Társaságnak szükségét a' Teátrumi darabokban, kedve duzzant egygy eredeti hazai szomorú játékot írni.« (8. k.) — 1808. szeptember 14-én ír Kazinczynak s ebben a levélben is megemlíti drámaíró szándékát. (8. k. 157. l.) Egy szomorújáték tervével foglalkozik, de külsőkre nézve nem tud dönteni vajjon alexandrinus, vagy mértékes vers, vagy próza illenék-e legjobban hozzá; erre nézve kikéri Kazinczy vélekedését. — Azonban Kisfaludy nem fogott hozzá drámájához, mert csakhamar egész más dolgok foglalták el lelkét. 1809-ben részt vett a nemesi insurrectióban. Ebből az évből szóló levelei, melyeket legnagyobb részt feleségéhez írt, meg sem említik irodalmi terveit, minden gondolata a hadsereg, az ott történt események s az egész vállalat jelentősége. Ettől fogva egész 1815-ig nem tudunk semmit drámai munkáról. 1815. szeptemberében írja Dukay Takács Juditnak, megköszönve a neki megküldött verseket, hogy: »Ha már sajtó alatt lévő Hazafiúi Drámám (Hunyadi János) megkészi, le fogom fizetni adósságomat; és reményelem, hogy Hazámnak egyéberánt is derék és jó Leányait, ha lehet még nagyobb hazafi szeretetre fogom tüzelni.« Tehát ekkor már készen volt első drámája, Hunyadi, de ez nem az a tárgy, melyet először tervbe vett. Mint az előszó mutatja 1814-ben már meg volt, valószínű, hogy ebben az évben írta. Csak ennyit tudunk a mű keletkezéséről. Hogy miért választotta ezt a tárgyat arra sem tudunk közelebbi indító okot, de elég ok az, hogy Kisfaludy mindig lelkesedéssel gondolt történetünk nagy alakjaira s kiváltképen szerette Hunyadit, erre mutat a Hattyúdal 9. énekében a második versszak:

Mert ébren és alva mindig
 Hunyadi Jánost láttam
 Hazám e' legnagyobb Fiját
 Kit szeretve imádtam.
 Mint elmémbe edzett eszme
 Elöttem úgy álla ő,
 Búsan nézve nemzetére
 Melly — már-már volt veszendő.

A hazafias czélzat mindjárt szemünkbe ötlük, ha felnyitjuk ennek a drámának első lapját: »Hunyadi János. Históriai dráma. Minden magyar hazafinak egygyenként és átallyában.« Tehát a

hazafiaknak van szánva, nekik van ajánlva. Jeligéje is a legtúze-
sebb hazaszeretetet sugározza:

Szeressük a' Hazánkat! — Éllyünk, — hallyunk
Érette! — Istenért! — Hazánkért! —

Hunyadi Jánosnak vég-lehellete.

Az előszó után következik maga a dráma. A darab előtt jellemzi a költő néhány sorban »a' hódított« és »a' hazafit«. Az elsőt óriásnak képzeli; a hazafi

»Legjobb, legédesebb Szülöttje
Neveltye a törvényhozó nagy testnek«;

minden gondja a haza, annak áldozza életét, a veszélynek, törvény-
telenségnek élete fogtyáig ellenáll s

»Úgy áll az elfajúlt csoport között
Mint egy dicső váromladék
A' jobb' s nagyobb előidőből.«

Ilyen hazafinak rajzolja a költő »Hunyadit«.

A dráma cselekvénye 1455—56-ban történik. A darab tartalma tökéletesen megfelel a történeti események folyásának, nem változtat azon Kisfaludy a drámai compositió kedvéért semmit. A dráma Szendrő ostroma után indul meg, Czillei fondorlatai megghiúsítják a győzelem kiaknázását. A király behálózásával kezdődik a darab. Czillei kiviszi, hogy a király Bécsbe hívja Hunyadit és menedéklevelet ígér neki. Czillei el akarja veszíteni Hunyadit, de ez nem sikerül neki. Ezután az 1455-iki országgyűlés következett, melyen Hunyadi elkeseredésében le akar köszönni minden hivataláról, de erről a köznemesség és a király nem akarnak hallani. Mohamed hadikészületeinek hírére a kedélyek a veszélylyel szemben lecsillapodtak, Hunyadi kibékült elleneivel s László fiának eljegyezte Gara leányát. 1456 elején ismét országgyűlés ült össze Budán, hol Kapisztrán is megjelent s a király általános felkelést hirdetett, de ennek a parancsnak Czillei ármánya folytán sokan nem engedelmeskedtek. A király pedig a vész elől Bécsbe szökött. Hunyadi mindamelllett, hogy külföldről segély nem érkezett a maga és Kapisztrán seregével Nándorfehérvár felmentésére indult. Júl. 21-én azután elkövetkezett a döntő ütközet, melyet Hunyadi nyer meg. — Ezek a történelem adatai, ugyanezek vannak a drámában is; Kisfaludy anynyira híven ragaszkodott az igazsághoz, hogy még a két országgyűlés is előttünk folyik le. De azért mégsem sikerült bennünk az események világos képét felébresztenie, mert a sok szóáradat eltakarja előlünk a fődolgot. A történeti eseményeket kiegészítette Kisfaludy Ágnes szerepével, továbbá a

dramába szötte Hunyadi családi életének képét és Mátyás Bécsbe küldetését, továbbá Gara Mária és atyja jelenetét. Nézzük közelebbről, hogyan járt el Kisfaludy mindennek a megjelenítésénél.

Az első felvonásban Czillei a királyt Hunyadi ellenségévé akarván tenni, kifejezi abbéli gyanúját, hogy Hunyadi a maga családját akarja a trónra ültetni. A király ne menjen Budára, hívassa inkább Hunyadit magához. Magyar követség érkezik, Hunyadi nincs köztük, a véghelyeken van, hadat gyűjt a török ellen. Az urak itt mindjárt vitába bocsátkoznak, melyből kitűnik, hogy ki Hunyadi híve, ki ellensége. Az a gyűlölködés, melylyel a két párt egymás iránt viseltetik, végigvonul az egész darabon, egyik oldalról a legtúlzóbb magasztalás, a másik oldalról pedig érthetetlen gyanúsítások és gúnyolódás. A király a nádort magánál tartóztatja s hangosan elolvassa Hunyadi levelét. Ez a levél az, mely a király bizalmatlanságát felidézi. Végtelen naiv ez a levél, a királynak gyermekes nyíltsággal megmondja, hogy neki (Hunyadinak) a német cselet vet. Elárulja, hogy kémei vannak a királyi udvarban s hogy keserű jutalmát látja tetteinek, szegényli, hogy ezt a király szemére hányja, kegyelem neki nem kell, azután így folytatja :

»de azt megvárom

Attól, kit én tettem leginkább Urrá

Hazámba', hogy igaz legyen — Hivéhez.«

Itt Hunyadi megerősíteni látszik ellenségei gyanúját, hogy magát a király fölé helyezi s mi nem értjük, hogy ha Hunyadi olyan meggondolt, bölcs férfiú, még ha érzi is, hogy igazságtalannak bánt vele, hogyan írhat ilyen felindulva s ilyen kevés hódolattal? A király nem tudván mit tegyen, Ulrikra és Garaira bizza magát. Ulrik meglepően kevés gondolkozás és bizonyítás után arra az eredményre jut, hogy ha a király élni akar, Hunyadinak halni kell. A király, ki előbb még elismerte, hogy Hunyadi tette őt királylyá, most vállvonítva csak annyit mond: »Legyen tehát úgy — már ha meg kell lenni!« — Ulrik azonnal kész is a tervvel, ami elég különös volna, ha nem tudnánk, hogy Czilleinek nem kell soká gondolkodnia, mert a történelem készen adja a tervet. A király hívja magához Hunyadit azon ürügy alatt, hogy tanácsadóra van szüksége, ígérjen neki menedéklevelet is. Ez lesz a kelepce, mert Czillei maga fog elé menni s végez vele s tettéért kész felelni. Czillei ezt hihetetlen gyorsasággal és mohósággal adja elő, még a hangját se halkítja. Oh, hol van Shakspeare művészi sejtetése, mikor a gonosz ismeri terve elvetemültségét s fél azt kimondani? (János király.) Czillei egy pillanatig se kételkedik tette sikerében, se ellenállásra nem számít, sőt biztatja a királyt:

»Mert rajtok, a Királyokon, rajtok volt
S rajtok marad mindig az átok,
Hogy ők csalattatván, ha jót akarnak,
Hát csálniok szükség viszontag.« (4. k. 38. 1.)

A terv és szándék tehát Czillei szerint jó. S a királyban nem ébred fel a gondolat, hogy az, a kinek ilyen pokoli tervei vannak, a ki ennyire gyűlöl, talán hozzá sem egészen őszinte. Nem, egészen Ulrikra bizza magát s csak arra kéri, hogy Hunyadi vesztének nevét ne ő viselje. Czillei biztatja és Ágneshez vezeti.

A negyedik jelenés Hunyad várába vezet bennünket. Hunyadi elmélkedik a maga és hazája során. A gyermek Mátyás jó azonban s örül, hogy atyjával beszélhet. Ezek a hangok őszintének látszanak előttünk s rokonszenvesek, de midőn Mátyás azt kérdi atyjától, hogy győzött-e Rigómezőnél, legnagyobb meglepetésünkre Hunyadi azt feleli: »győztem, mint mindig, Mikor magam vezettem a hadkormányt.« (4 k. 45 l.) Tudjuk, hogy nem győzött s ezt Kisfaludy is tudta, mert Ujlaky a király előtt czélzást tett arra, hogy:

»A bajnokok Királya ott nem nagy fényt,
Annál nagyobb ínséget és gyalázatot
Hagyott nyomában.« (4. k. 28. 1.)

Miért mond hát Hunyadi valótlanságot? Bizonyára csak azért, hogy Mátyás őt Leonidáshoz hasonlíthassa s hazafiságát dicsőíthesse. Mátyás elmondja, hogy szeretne már bajnok lenni. Hunyadiné jön s ugyanazon hódolattal beszél, mint Mátyás. Hunyadiné sajnálja, hogy Mátyás is harczba vágy, de Hunyadi nagy szónoklata után megnyugszik sorsában. Majd jönnek Hunyadi hívei, Vitéz, Kapisztrán, beszélgetésüket, azaz hogy Hunyadit dicsőítő szónoklataikat Rozgonyi Rajnáld szakítja meg, ki hírül hozza, hogy a török Nándorfehérvárát készül ostromolni. Horváth Pál pedig a király követjét megelőzve, értesíti Hunyadit Czillei fondorlatáról. Hunyadi nagy szónoklatával végződik a felvonás.

A második felvonás elején egy Bécshez közel fekvő faluban vagyunk a szélső ház előtt, kétfelől erdő. Hunyadi barátaival együtt várja Czilleit, itt kellene megkapnia Hunyadinak a menedéklevelet. A katonák a házban és az erdőben vannak elrejtve. Czillei és Lamberger és mások jönnek, menedéklevelet azonban nem hoztak, mert arra Hunyadinak nincs szüksége. Hunyadi kérdi, hol a király, Czillei és hívei erre megzavarodnak. Czillei ekkor azzal a sületlen kifogással áll elő, hogy erővel és fortélyal akarta Hunyadi szívét megszerezni, de nem volt véres gondolata. Ez a Czillei igazán nagyon ostoba, semmi fufang nincs benne, ezzel a mondással egészen elárulja szándékát. Hunyadi istentelen latornak, zsványnak, rossz gazembernek nevezi őt, a mi nem éppen illik Hunyadi fenségéhez, leleplezi a cselvetőt, megölhetné őt, de ő azt kívánja,

hogy Ulrik éljen tovább is a maga szégyenére és gyalázatára és ezt mondja:

»és ha még csak egy csepp
Becsületérző vér mozog szívedben,
Könyörögj ezen derék Uraknak,
Hogy a mit itten láttak, azt
Tovább ne mondják senkinek.« (4 k. 80 l.)

Ezt nem értjük. A dolog titokban úgy sem maradhat és nem is marad, hiszen mind a két részről szemtanuk vannak jelen s ha Hunyadi megkegyelmez is Czillei életének, miért akarja őt a jogos megvetéstől megóvni? Ulrik és kísérei »elvakarodnak«. Kanizsai szemrehányást is tesz Hunyadinak, mert ez a »megveszett dühös kutya« nem fog megszűnni Hunyadit mardosni. Hunyadi csak a királyt kímélte a latorban. Elmennek. Ez a jelenet minden naivsága mellett is élénk s van benne igazi drámai lüktetés, itt nem csak elbeszélük az eseményt, hanem előttünk folyik az le.

A következő jelenet a bécsi királyi palotába vezet bennünket: Ágnes szobájába. Ágnes monológjából megtudjuk, hogy bátyja, Czillei, hozta őt a palotába, ő tette azzá, a mi s ő általa akar befolyást gyakorolni a királyra, kit Ágnes szegény ficzkónak nevez, kiből sem testi, sem lelki érdem nincs, mely őt leköthetné. Czillei azt szeretné, ha Ágnes az ő befolyását erősítené a királyban, de Ágnes úgy intézi, hogy ha százfelé szakadna is a szegény gyermekkirály népe ő ellene, Ágnes ellen ne törjön egyik se. Ebből a mondásból megértjük Ágnes további magaviseletét, de különben is belátunk lelkébe s elhiszszük neki, hogy az igazságszeretet vezérli, mikor pártját fogja Hunyadinak. Jó a király s elmondja, hogy Czilleit ő igaz rokonának tartja, csak az a kár, hogy indulatos, bosszús, heves és irigye Hunyadinak és minden magyarnak. Nem értjük, hogy ha ezt a király tudja s ismeri Hunyadi érdemeit, miért egyezett bele Ulrik gyalázatos tervébe? Bevallja ezután, hogy Hunyadi aligha van már életben. Ágnes fejében rögtön felmerül az egészséges gondolat.

»Az Isten mentsen ettől,
Mind kardra hányna minket a' magyar nép
Érette.« (4 k. 88 l.)

A király »büszke felindulással« felel:

Attól ne tartsunk. Hol van, a' ki bántani
Merné királyt?« (Imre és Endre reminiscencia.)

Milyen gyöngye jellem ez a király! Alattvalói tiszteletébe akar burkolózni, mikor igazságtalan. Érti pedig a bűn súlyát, mert ki

akarja mosni kezét a gyilkosság szennyéből. Ágnes világosítja fel, hogy ő a felelős mindazért, a mit nevében szolgálai elkövetnek. Elmondja a királynak, hogy Hunyadi nem vágyik a trónra, hiszen ifjúkorában megszerezhetette volna, de ő Lászlónak engedte át, kéri, hogy hagyjon fel Hunyadi üldözésével. A király egykedvűen ennyit mond: »Örömet, ha él még.« (4 k. 92 l.) Látjuk, hogy most Ágnesnek megint oly könnyen elhiszi, hogy Hunyadi barátja neki, mint előbb Ulrik szavára ellenségének tartotta. Ez a rész ismét drámai hatást gyakorol ránk, mert a lelki élet nyilvánulását látjuk Ágnes szerepében, ez ad némi mozgalmat a jelenetnek, bár a beszélgetés itt is igen hosszú. Ulrik, Gara és az urak hazatértek Bécs alól. Várnánk, hogy a király parancsot adjon, vádakkal illesse Ulrikot, de ő csak kíváncsi. Mikor megtudja, hogy Hunyadi életben van, megöri neki. Ulrik előadja, hogy Hunyadinak mily félelmes hatalma van s jó, hogy a király ott nem volt, különben már sírnának fölötte. Roppant fáj Ulriknak, hogy Hunyadi szidalmakkal illette. Mikor László kifejezést mer adni a feletti örömeinek, hogy az alattomos bosszú nem sikerült, Czillei roppant megsértődik s erre László és Ágnes hízkelnek neki. Mi azonban nem értjük, miért van ennek az ostoba, hazug, szájhős, felfuvalkodott Czilleinek ilyen nagy hatalma felettük. Jelentik, hogy az esztergomi érsek megérkezett, a király távozik. Gara és Czillei egyedül maradnak, Czillei valóban utálatos tehetetlen gyűlöletében és dühében. Gara egészen közönyös, csak ennyit mond: »Tagadhatatlan, hogy ebül van a dolog« (4 k. 98 l.) Ulrik borzalmas gonoszsága most kitűnik, kimondja világosan, hogy meg akarja törni a királyt egészen; uralkodni akar, de a trónusra nem vágyik. Célja elérésére azonban semmi egyebet nem tesz, csak gyűlöli Hunyadit s el akarja veszíteni.

Ezután a királyt és az érseket látjuk egymással szemben. Széchy érsek kenetteljes, prédikáló hangon, melyet itt Kisfaludy találóan alkalmaz, szemrehányást tesz a királynak erkölcstelenségéért, gyáva elnézéséért és kártékony helybenhagyásáért s átnyújtja a pápa levelét. Míg Hunyadi Bécs körül járt, a török hadat készített s most rettenetes seregével közeledik. Hunyadi a nemzet védőoszlopa.

Az érsek szónoklata hosszú ugyan, de igazi, hatalmas lendület van benne, nem csodáljuk tehát, hogy a király kezét nyújtván, kész Hunyadinak megbocsátani. Az érsek előadja aztán Hunyadi kívánságát, hogy a békét családi összeköttetéssel pecsételjék meg; Hunyadi László Gara leányát jegyezze el, Mátyás pedig Czilleiét, azután azt javasolja, hogy a király országgyűlést hívasson egybe.

Harmadik felvonás. Budán. Palota a királyi várban. A főrendek gyűlést tartanak. Hunyadi szónokol, igazán, szívéből, de hosszan és érzékenyen. Sajnálja a hazát, melyet folyton vészek dúlnak s fájlalja, a mit rajta ellenei elkövettek, ő egy a nemzettel,

mint az emberi testtel a munkás kéz, a tag sebéet megérzi az egész test, Hunyadi is látja, hogy a rajta ejtett sebből az egész haza vére elfoly. Ez különös gondolat s érdekes jellemző vonás Hunyadi-ra, hogy tudja azt, hogy milyen jelentősége van az ő egyéniségének. Elmondja, hogy Bécsbe hívták, hogy orozva meggyilkolják őt, de tervük nem sikerült. Ezt a jelenetet magunk is láttuk, másodszer elmondják a királynak, többször czéloznak rá, Hunyadi itt ismét előadja. Czillei Ulrik nemcsak itt ármánykodott, hanem a német császár ellen ingerelte a királyt, pedig ennek a segítségére nagy szükség volna a török háborúban. Elég különös, hogy itt Hunyadi a királyt Ulrik gyáva öcscsének nevezi (4 k. 129 l.), ezt Hunyadi királytiszteletétől nem vártuk volna, szerencse, hogy ezt senki sem veszi észre, elhangzik ez a többi szóáradat közt. Hunyadi festi a török részéről fenyegető veszélyt, majd elmondja, hogy ő akadály hazája szerencséjében, ezért lemond kormányzói hivataláról. Mindnyájan ellene vannak, csak Ujlaki helyesli Hunyadi tervét, miért a heves Báthory ellene támad. Czivódás keletkezik, az érsek és a nádor jönnek. Az érsek a király kegyelmét hozza Hunyaditnak, Gara Czillei barátságát tolmácsolja. Az érsek örvendetes híré az urak szomorúan fogadják, mert Hunyadi lemondott. Erre az érsek nagy szónoklatot mond, majd örömmel adja tudtul a tervezett családi összeköttetést. Gara nem akarja elbeszélni, miért nem egyezett ő Hunyadival, (pedig erre éppen nagyon kíváncsiak volnánk!) elmélkedik, hogy hasznos a vetélkedés, végre kinyilatkoztatja, hogy kész a békülésre. Hunyadi és Gara megölelik egymást. Az érsek a király nevében újra kormányzóvá teszi Hunyadit, de felszólítja, hogy Mátyást küldje a királyi udvarba, úgy akarja László. Hunyadi megint nagy nyíltsággal kimondja, hogy fondor gyanú, bizodalmatlanság van e mögött, de ő kész a hazának feláldozni magát és gyermekét. Mátyás csakugyan Bécsbe kerül, de ennek semmi befolyása nincs az eseményekre, csak nyújtja a darabot. A tanács feloszlik, Hunyadi és az érsek visszamaradnak. Hunyadi újra elmondja, hogy félti gyermekét, az érsek hírül adja, hogy a pápa hadra szólította a keresztyén fejedelmeket a török ellen. A harangok megszólalnak. Szinpadi hatás. Hunyadi és az érsek imádkoznak.

A következő jelenetben a nádor házában, Gara Mária szobájában vagyunk, ki hárfán játszva egy regét énekel. Szereti Hunyadi Lászlót. Gara jön s egészen természetesen indul a beszéd, tudtára adja leányának, hogy menyasszony. Mária nem hiszi, majd kijelenti, hogy inkább kolostorba megy. Atyja előadja, hogy engedelmeskednie kell, mert politikai okok kényszerítik; végre kimondja Hunyadi László nevét. Mária sikoltva elfut. Itt volna valami drámai mag, de nem használja fel a költő: Hunyadi László és Gara Mária szerelme, de Mária még csak elő sem fordul többé. A hangulat hullámozása drámai ebben a jelenetben: a leány szerelme, azután öröme apja megjövetelén, szorongása és meglepetése.

A beszéd illetően való fejlesztése is drámai. Gara monológja következik ezután: Hunyadit meg kell akasztani szerencséjében, bár a nemzet ezzel vesz:

»Igaz, de jobb nekünk közönségessé
Tennünk bajunkat, mint sem azt
Magunk visellyük egynehányan.«

Hogy mi a bajuk tulajdonképpen, nem tudom. Levelet hoznak, Czillei leánya, Mátyás jegyese meghalt; Ulrik tehát felmentetett ígérététől.

Változás történik. Hunyadi házában vagyunk. Az apa tudára adja Mátyásnak, hogy Bécsbe kell mennie, tanácsokat ad neki s elmondja, hogy a király őt ellenségének hiszi, ezért mintegy kezesül meg Mátyás az udvarba. Majd borzasztó színekkel (de bizony nem erőteljes jellemzéssel) festi Mátyás előtt Czilleit. Ezután óvja fiát Czillei cselvetéseitől, hízélgéseitől s képmutatást javasol vele szemben. Hunyadiné is hosszú beszédben fejezi ki fájdalmát fia távozása fölött. A Hunyadiház barátai azután: Vitéz és Madarász nagy dicséretet zengenek Hunyadira, feleségére és Mátyásra. Hogy ez a hosszú jelenet mire való, nem tudjuk, mert semmi befolyása nincs a továbbiakra. Nem is jellemző, mert semmi új vonást nem tüntet fel.

A negyedik felvonásban Budán Hunyadi házába lépünk. Tanácsot tartanak és ismétlik megint azt, a mit már olyan sokszor hallottunk a királyról s Ulrikról. Hunyadi elmondja, milyen hadakat készít a török ellen s panaszkodik a pártoskodás ellen s végül azt mondja, hogy most a haza javára kezét fogtak mindnyájan s ekkor, mi előttünk érthetetlen logikával, kinek-kinek a hazafiságára bízta, hogy mit cselekedjék, s a »szent keresztre« a vezérletet.

Ágnes ezalatt szobájában egyedül van és gondolkozik. Ha őt nem kötné a félelem s egy remény, akkor talán koczkára tudná vetni szerelmét s olyat tenne, hogy a világ csodálná és áldaná s dicsőség volna a király kedvesének lennie. Mi ez? Tervez valamit? Erről bővebbet meg nem tudunk, ebből a beszédből nem fog semmi se következni; hogy mire való ez a homályos czélzás, soha sem fogjuk megtudni. Elmélkedik sorsán s kitekintve az ablakon, a gyűlésre vonuló magyarokra túláradó dicséretet mond. Mátyás jön, mert Czillei nem engedi, hogy a gyűlésbe menjen s ő unatkozik. Beszélgetnek s ez, bár nem sok újat hallunk, mégis kellemes, mert szelídebb, nincs benne az a sok páthosz, szónoklat, a szín is kedvesebb előttünk: napsugaras szoba, az ablaknál egy ábrándozó szép lány s egy szőkefürtű gyermek; de mennyire elmúlik a kedvező hangulat, mikor Mátyás korához éppen nem illőn, szóval kimondja gyanúját Ágnes kilétéről s ezért Ágnes »méregre lobban.« Mátyás bocsánatot kér, mire

Ágnes megcsókolja a fiút és sebesen elmegy. Mátyás szeretne a királyi udvarból menekülni és vágyik Hunyad szabad vadonjába vissza.¹

Most az országgyűlés következik. A király megnyitja a gyűlést; a veszélyt azt parancsolja, hogy a haza védelméről tanácskozzanak. Hunyadi mindamellett nagy szónoklatot mond, de egész általánosságban százszor hallott szólásokat ismételve, melyet néha az urak helyeslése szakít meg. Hunyadi kérkedik hazafiságával és érdemeivel, nem a komoly, bölcs, szerény, de önérzetes államférfi és hadvezér az, a ki előttünk áll, hanem egy hiú szónokló, a maga hatalmát nagyon is ismerő alak. Nem is csodáljuk, ha ellenségei »dagállya és dölfe« ellen szólnak. A király megerősíti kormányzói és főhadvezéri tisztében Hunyadit. Örömjaj támad, melyet Rozgonyi zavar meg, hírül hozván Hunyadinak (nem a királynak!), hogy Nándornál a török. Rémület keletkezik. Hunyadi felszólítására Rozgonyi (megint igen hosszan) elmondja, hogy milyen erővel jön a török. Hunyadi közben »Ég felé emeli szemeit, Könnyeket hullat.« Az érsek és a király Hunyadihoz fordulnak segítségért. Hunyadi kész Szeged alatt táborozó népével s Kapisztrán seregével Nándorba menni, a felkelést már az urakra bízva. De visszakéri Mátyást a királytól, hogy tanuljon az is a hadban. Ez meglehetősen ügyetlen kifogás, nem is hisszük el Hunyadinak s Mátyás bizony nem is megy hadba. Hunyadi Budán maradásra kéri a királyt; az érsek keresztet vesz a kezébe, nagy ünnepélyességgel Kapisztránnak nyújtja, Hunyadi letérdel Kapisztrán mellé, mire az érsek megáldja fegyverét, Hunyadi még egy búcsúszónoklatot tart, távozik híveivel és a királlyal, ki mellette, mint láttuk, egészen eltörpült az egész gyűlés alatt. Hunyadi ellenségei visszamaradnak, de nem bujkáló cselvetők ezek, kik félhomályban alávaló tervükre célzást tesznek, nem, ezek épp úgy szónokolnak, mint Hunyadi maga. Czillei dühös, mert gyalázata még mindig nincs megbosszulva s a király a lelkébe oltott gyanút most kivette. Nem értjük, miért akarnak ezek a tehetetlen király palástjába burkolózni, hiszen bármit parancsolna is az, nem ő, hanem tanácsadói ellen irányulna a nemzet haragja. A király őket Hunyadival szemben úrrá nem teheti, mert hatalma nincs s im most Hunyadi lemondott kormányzói rangjáról, mégis vissza kellett őt helyezni abba, mert jön a török. Ujlaki kifejtji, hogy bár Hunyadi ellenségük, még sem szabad őt orozva megölni; a mi Bécsnél történt, rosszul esett s most egyszerre Hunyadi legnagyobb ellenségei, még Ulrik is, elismerik Hunyadit. Ez nyilván Hunyadi nagyságát akarja mutatni, de bennünk inkább a következetlenség kellemetlen hatását kelti fel. Ulrik biztatja az urakat, hogy gyűjtsenek sereget s először hagyják magára Hunyadit, őt csekély seregével együtt

¹ Talán e Mátyás—Ágnes jelenetből vette a gondolatot Vörösmarty a Czillei és a Hunyadiak legkedvesebb scénájához.

tönkre teszi Mohamed s akkor majd ők állanak elő seregükkel s megmentik a hazát. Mindnyájan beleegyeznek ebbe.

A következő jelenet Nándorfehérvár piaczára visz bennünket. Szilágyi, Hunyadi László és több vitéz várják Toldyt, kit kémkedésre küldtek ki. Toldy eredeti, tréfás vitéz akar lenni, de tréfái nem talpraesettek, mindig erőltetettek. Dicsekszik bűvár-ügyességével és elmondja, hogy Nándor teljesen körül van véve, ő sem jöhetett volna többé vissza, »Ha a' Duna Néném' habos szoknyája« (4 k. 243. l.) alá nem adta volna fejét. Elmeséli, hogy volt Hunyadinál, látta Mátyást is, leírja Kapisztrán seregét s elmondja Hunyadi izenetét: az egész haditervet. A vitézek ezalatt odagyűlnek s Szilágyi őket megesketi.

Még egyszer találkozunk Hunyadival is Szeged táján a táborban, hol ismét egy nagy szónoklatból megtudjuk, hogy a király vadászat örve alatt Bécsbe szökött s a nép elhagyja a fővárost. Hunyadi nagy buzdító szónoklata után fegyverzörgés és zaj közt a törökre indulnak.

Ötödik felvonás. 1456. júl. 14. Nándorfehérvárott. Toldy a tornyon van s a török táborra néz s elmondja, mit lát. Jelentik, hogy Hunyadi jön hajókkal a Dunán. Szilágyi kiadja a parancsot. Közben ágyúk dörögnek. Szilágyi a Duna felé nézve elmondja az egész ütközetet s elbeszélését dialogussá csak Toldy néhány közbevetése teszi.¹ Ez az elbeszélés igazán élénk és szemléltető, de hogy nem drámai, mondanunk sem kell. Hunyadi győz.

Változás történik. Piacz. Jön a győztes sereg. Hunyadi, Szilágyi egymás karjába esnek, a nép »éllyen«-t kiált, győzelmi muzsika, mindnyájan térdre esnek. Kapisztrán hálaadó dalt énekel, Most egymás dicsőítése következik. Hunyadi kiadja rendeleteit. Horváthot a királyhoz küldi, azután nyugalomra térnek.

A következő jelenet néhány nap múlva az esztergomi érseki palotában folyik le. Gara, Országh, meg az érsek még nem tudják, ki győzött Nándornál. Bátorj jön a kedvező hírrel, melyet az érsek a pápával készül tudatni.

Bécsben ezalatt Ulrik megint be akarja hálózni a királyt, azt tanácsolja, hogy a király Ujlakyt tegye a gyülekező hadsereg fejévé. Ágnes hírül hozza, hogy Hunyadi megverte a pogányt, Rozgonyi, a hírnök az ajtó előtt áll. (Hunyadi Horváthot küldte el, itt most Rozgonyi van, de ez mit sem változtat a dolgon.) Rozgonyi rettenetes százzszor ismételt dicsőítések közt előadja, amit mi már Szilágyi szájából hallottunk, a csata menetét. A király megilletődik, Ulrik irigy méreggel ennyit szól: »Szép szerencse« (4. k. 300 l.). Rozgonyi elmeséli még Dugovics Titusz vitézi tettét is. Nagy tűzzel tovább festi a magyarok és Hunyadi vitézségét úgyannyira, hogy alig behegedt sebei felpattannak és vérzenek. (Nem is csodáljuk, hiszen rettenetes sokat és erővel beszélt!) Még

¹ Ez emlékeztet bennünket Schiller Jungfrau-jának toronyjelenetére.

tovább elmondja, hogyan üldözték a törököket s hogyan gyujtották fel a tábort. A szultán is megsebesült. Sok a veszteség, egyharmada elhullt a magyar seregnek, rengeteg a sebesült, maga Hunyadi is forró beteg lett a harcz után, ezért Rozgonyi készül visszamenni hozzá. A király az egész elbeszélés alatt nagyon egykedvű, szinte fáradt, most megy, hogy Bécsnek tudtára adja a győzelmet. Mi csodálkozunk, hogy semmi jutalmat nem ad a jó hír hozójának, vagy legalább nem ígér; ezt azután Ágnes következő monológjában ki is mondja.

Most az utolsó jelenetben Zemlinben vagyunk Hunyadi szálásán, ki családja és hívei körében már végóráját éli. Borzasztó ünnepélyes, nagylelkű és érzékeny ez az egész. Hunyadi örül, hogy utolsó harcza győzelmes volt, nem fél a haláltól, jó ismerőse az neki, ajánlja gyermekeinek, hogy példáját kövessék; őt a keresztényen vallás, hazafiság, becsület, emberség, igazság és hív barátság vezették. Örökül hazafiságát hagyja fiainak. Megbocsát ellenségeinek. Inti híveit, hogy a királyt tiszteljék, de mindig csak általánosságokat mond. Elbúcsúzik családjától, majd kéri Kapisztránt; adja áldását gyermekeire, ez »menyei ihletéssel« mindkettő sorsát megjövendöli.¹ A vitézek betódulnak, Hunyadi meghalt, már ismert végszavait mondván. Gyermekei kezére hajlanak. Tableau. Kapisztrán és a keresztések éneke közben »lefordul a Kárpit«.

Ez a tartalma Kisfaludy Hunyadi Jánosának. Nem kell sokat bizonyítanunk, hogy nem sikerült az egész darab. A drámai mesét Kisfaludy átveszi a történelemből. Ezt nem kifogásolhatjuk, csak az a kérdés alkalmas-e ez a drámára? Nem. Átalakítja-e a költő, hogy alkalmas legyen? Nem; csupán csak párbeszédbe foglalja. A dráma általában cselekménynek és cselekvő személyeknek az utánzása. Van-e itt cselekmény? Nincs; itt csak események vannak, melyek azonban nem a szereplők cselekedetei. Egységes compositió itt nincs. A hős személye foglalja össze az eseményeket; de mindannak élénk állítása, ami Hunyadival történt, még nem dráma. Bonyodalom itt nincs. Itt a költőnek az volt a feladata, hogy megokolja a történeti eseményeket, bemutassa, miképen következtek azok a körülményekből és a hősök jelleméből. Kisfaludy maga törekedett is erre, de nem sikerült neki. Hunyadi sorsára nézve nincs bizonytalanság, tudjuk, hogy meg fog halni, még pedig nem ellenségei ármánya folytán; a fondorkodók nem érnek el semmit, ármányukért nem bűnhődnek. Az egész darab csak Hunyadi apotheozisa. Kisfaludy maga is érezte, hogy drámája nem dráma és azért írta az előszóban, hogy nem mint poeta, hanem mint hazafi írta munkáját. Érezte azt is, hogy a tárgy is inkább eposzra alkalmas, mint drámára s Drammaticum Poema nevet adna művének, ha ennek a szónak olyan magyartalan hangzása nem volna. Hogy Kisfaludy kivált a második felvonáson túl

¹ Kapisztrán jóslata Mátyásról megvan Vörösmartynál is.

már le is mondott arról, hogy Hunyadija igazi dráma legyen, látszik abból is, hogy ettől kezdve roppant sok a színváltozás, nem törekszik semmiféle rövidsége, szabad folyást enged hazafias érzéseinek. Mindössze néhány jelenet van, a hol drámai hullámlást látunk: 1. Hunyadi Bécs alatt megszegényíti Ulrikot, 2. Ágnes a királyllyal szemben, 3. Czillei hazatérése Bécs alól, hol a király féltékenysége és Czillei csúf szájhösködése látszik, 4. Gara Mária jelenete. Az országgyűlési jelenetekben is van erő, de ezek rettenetes hosszadalmasak. Az egész darabban, mint a Recensens mondja a Tud. Gyűjt.-ben (1817. I.) »az Eposznak geniussa lehel«, de vannak benne olyan felesleges jelenetek is, melyek még az eposzban is szükségtelenek volnának, ilyen: a pápa levele, Ágnes a budai várban, Mátyás Bécsbe küldetése, Hunyadi és felesége beszélgetése. A szereplők elfelednek cselekedni előttünk, csak azért, hogy minél többet beszélhessenek. Igaz, talán így történt abban az időben: sok tanácskozás, országgyűlés folyt le hiábavaló sok beszéddel, de vajjon a dráma arra van-e hivatva, hogy szorosán ragaszkodjék a történelemhez? abból kell-e nekünk a történetet megismernünk? a húza-vona, késedelmeskedés feltűntetésére okvetlen órák hosszág kell a színpadon beszélni, már sokszor hallott dolgokról?

Korrajz vagy igazi egyéni jellemek nincsenek a darabban. Rendkívül sok alak szerepel; a kiemelkedőkön kívül sok vitéz, pap, szerzetes, udvari ember, de ezek nem tolmácsolják a maguk álláspontját az események hullámlása közt. A köznemesség gondolkodása a főnemesekével szemben nincs meg sehol, pedig ennek ellentéte végigvonul ezen a koron. Csak vitézség, hűség, hazafiság, másrészt gyűlölet, fondorkodás; de ezek nem korfestő vonások. Csak egy korfestő megjegyzést találunk az egészben és ez az, hogy Hunyadi kifejezi, hogy Czillei megöletéséért teljes búcsút nyerne a pápától. A darabban a magyarokra jellemző: a nagy szónoklási kedv, az országgyűlési jelenetben a torzsalkodás és csipkelődés, de ezek az emberek nem Hunyadi korában éltek, valami idegenszerűség ömlik el rajtuk. Kisfaludy megtartotta azokat a jellemvonásokat, melyeket a történelem ezen alakok tulajdonságainak ismer, de nem adott hozzá semmit, ami őket igazi emberekké, egyéniségekké tette volna. Sokoldalú jellemzésről szó sem lehet, s a jellemzés nem olyan, hogy a szereplő személy tetteiből, vagy beszélgetéseiből vonhatnánk következtetést lelki tulajdonságaira, rendszerint ő maga és társai beszélnek el egészen világosan, hogy mit éreznek, mit gondolnak.

Hunyadi a hazafi példányképe: lelkes, önfeláldozó, nagylelkű, királyt tiszteli, hű barát, jó férj, jó családapa, nagy vitéz, kitűnő hadvezér és fáradhatatlan szónok. Megvan az a dicséretes tulajdonsága, hogy nagyon világosan kimondja a szót, nyílt és bátor, de éppen ezért sokszor nem tűnik fel előttünk elég meggondoltnak és bölcsnek. A dicsekedés nem illik semmiféle hőshöz, Hunyadi nagyon is kiemeli érdemeit minden alkalommal; visszatetsző az is,

hogy Hunyadi egy meg sem nyert győzelemmel híreskedik fia előtt. Pedig, hogy mennyire az igazságra törekszik Hunyadi, kiténik abból, hogy midőn Mátyás arra kéri, hogy mondja őt betegnek s ne küldje Bécsbe, Mátyás ezen gondolatán roppant megütözik. (Mátyásnak ez a vergődése pedig igen természetes, ez finom megfigyelése a költőnek.) Ez a Hunyadi bizony nem olyan rokonszenves előttünk, mint az, a kít a történelemből ismerünk, ez nem az a hatalmas úr, ki egyszerű és szerény, cselekszik és nem szónokol.

Ellenfele, Czillei, ostoba, gyáva és gonosz; csak fondorkodik, gyűlöl és dühöng, de mi nem tudjuk miért. Céljait nem ismerjük, csak irigy Hunyadira, de nem becsvágyó egyszersmind. Gara csak nádor, hatalma nincs, mindenben egyetért Czilleivel, de ő sem akarja a hon javát, semmit sem akar, csak elveszteni Hunyadit. Sokkal drámaibb volna, ha Czillei és Gara a hatalomra törnének s így egymás ellenfelei lennének, mint ezt Vörösmarty feltűntette a Czillei és Hunyadiakban. Czilleit és Garát még mint apát is jellemzi Kisfaludy. Mindketten szeretik leányukat, de nem annyira, hogy ez az érzés összeütkezésbe kerülne politikai terveikkel, könnyen feláldozzák őket leggyűlöltebb ellenfelük kívánságának. Czillei sajnálja leányát, mert »felejthetetlen édes szerelmének gyümölcse« ez az érzelgősség természetellenes Czilleiben, nem is hiszünk neki egy pillanatig sem. Hunyadi és Czillei pártja mindig a háttérben és félhomályban marad, ezeknek szerepe csak beleegyezés és dicsérő megjegyzésekből áll. Hunyadi hívei: Vitéz, Kapisztrán és az érsek mind nagyon kenetteljesek, közülük az érsek beszél legtöbbet. Rozgonyi, Batory heves és ifjabb vitézek. Szilágyi, Perényi, Országh jelentőség nélküliek. Czillei és Gara mellett Ujlaki, az erdélyi vajda teljesen elmosódott alak. Bánfi, Túróczy, Giskra csak nevek.

E két párt között áll a király, ki szereti nagybátyját s azt hiszi, hogy ez az ő javát akarja, Hunyadit elismeri, de nem bízik benne, ezért veszi magához Mátyást, és fél a töröktől. A király a két párt közt, két hatás alatt nem tudja, mit tegyen, lelke forrongásai közt tragikus lehetne, de ő gondolkodás nélkül annak a pártján van, a kivel beszél. Határozott véleménye nincs semmiről, fáradt, közönyös; mellette van Ágnes, de őt sem látszik szeretni, korlátolt, vak ez a király, nem vesz észre semmit, nem örül, nem búsul semmin. Általában sajnáljuk őt, de ellenszenves előttünk, mikor Czillei előtt összehúzza magát, de az érsekkel szemben hatalmaskodó. Még a férfiak közt meg kell említenünk Mátyást, ki néha gyermekes, sokszor meg nem. Különben tüzes, élénk és okos gyermeknek akarta őt Kisfaludy feltűntetni. Mellette a másik fiú: László nagyon is a háttérbe szorul.

A darabban három nő szerepel: Hunyadiné, Ágnes és Gara Mária. Legdrámaibb közülök Ágnes, mert az ő lelkében szerelem és szánalom, bánat és könnyelműség, remény és kétség hullámza-

nak. Jellemző kétszínűsége, midőn a királyt ráveszi arra, hogy kegyelmezzen meg Hunyadinak: hízeleg a királynak, dicséri őt s azt mondja, hogy most még jobban szereti. Ábrándos és szenvedélyes lélek, de úgy képzeljük, hogy nem nagyon finom. Hízeleg Czilleinek is, pedig gyűlöli, élénksége látszik azokban a gúnyolódásokban, melyekkel Czilleit illeti. Ágneset nem értjük. Czilleit azért gyűlöli, mert ez őt a király kedvesévé tette, de Ágnes megrontásának bűne mégis a királyt terheli, miért nem haragszik ő rá is, ha rosszul érzi magát a király mellett, s miért nem akar akkor rajta bosszút állni? Vagy annyira becsvágyó, hogy képes lenne akármilyen boldogtalan is lenni, csakhogy uralkodhassék? de mindezt nem látjuk világosan. Ágnes sem cselekszik, bár szeretne tenni valamit. Egyetlen tette, hogy Hunyadinak kegyelmet kér, de ennek sincs semmi következménye. Hunyadiné szereti férjét, gyermekeit és hazafias. Gara Mária érzelmes ifjú leányka, a ki rokonszenves az ő vidám modorával, apja iránti szeretetével és szemérmesen titkolt szerelmével. Csak egyetlen egyszer fordul elő a darabban és az a drámaiság, mely az ő Hunyadi László iránti szerelmében van, kárba vész. Különben, mint láttuk. Kisfaludy minden tragikái összeütközést kikerül, minden erre vezető szálát elejt. Mi a darabot elolvastván se Hunyadit, se Czilleit, se V. Lászlót, se korukat helyesen meg nem ismerjük, hanem megismerjük, hogy Kisfaludy Sándor nem született drámaköltőnek, lyrikus maradt ő itt is, érzelmeit nem tudja fékezni, áradozva fejezi ki azt mindenütt: Hunyadi a hazafiságról szónokol, hívei szájából pedig Kisfaludy lelkesült bámulata hangzik, melyet Hunyadi iránt érzett. Az egész darabon nagy ünnepélyesség, nagy páthosz ömlik el, sehol nincs valami természetesebb, könnyedebb hang, mert Toldy tréfálkozása is erőltetett, az egész roppant egyforma és sok ismétlésével igazán fárasztó. Ha ezt a darabot olvassuk, úgy érezzük magunkat, mintha valami nagy alföldi nádasba tévedtünk volna, ott is bármerre haladunk, mindenütt nád, meg nád van előttünk és az örökös zizegés szinte félelemmel tölt el. Mikor szűnik ez meg? Mikor jutunk ki a nád közül? Ez az érzés foglalja el az embert s bár szépnek találja itt-ott a virágot, valamelyik madár hangját is jólesik hallani az örökös nádzizegés közt, örülünk minden legkisebb perspektívának, mely a szabadabb helyeken elénkbe tűnik, de azért sietünk ki a nádasból, mert az az egyforma zúgózizegő hang elviselhetetlen. Kisfaludy darabjában is van több helytt finom költői hangulat, néha erőteljes hang is, vagy drámaibb jelenet, de azért az alaphang, a folytonos hazafias szónoklat nagyon kifáraszt bennünket.

BICZÓ SAROLTA.